

“САЛОНИ” В.ІЗДЕБСЬКОГО І НОВІТНЄ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКЕ МИСТЕЦТВО У ФОРМУВАННІ НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

**Ольга ПУНГІНА
(Кіровоград)**

Інтернаціональні виставки 1909–1911 років, “Салони” В.Іздебського, відіграли величезну роль у переломі художніх смаків і світогляду студентської молоді. Вони виявилися своєрідним знаком ствердження на російському ґрунті мистецтва авангарду, піднесли престиж молодих вітчизняних художників, які нічим не поступалися західноєвропейським майстрам.

Багатогранність художнього життя Одеси початку ХХ ст. у радянський період замовчувалася. В Одесі, окрім спадщини

Товариства південноросійських художників, яка абсолютизувалась у радянський період, існувало мистецтво авангарду, знамениті “Салони Іздебського” 1909–1911 рр., в організації яких активну роль відіграв В.В. Кандінський.

На думку дослідника “Салонів” одеського краєзнавця С.З. Лущика, вернісажі, влаштовані В. Іздебським, стали найвидатнішою подією в

художньому житті Одеси: “Вони вперше і назавжди ввели Одесу в русло світового мистецтва” [11, 63]. Як зазначає той же С.З. Лушчик, “первинні джерела інформації про Салони, як і про самого Іздебського, обмежені й важкодоступні. Мізерні документи розсіяні по архівах Одеси, Києва, Петербурга, Мюнхена, Парижа, Нью-Йорка” [2, 7]. Причину цього можна бачити в тому, що за радянських часів існувала установка на реалістичне мистецтво і повне заперечення мистецтва авангарду.

Володимир Олексійович Іздебський (1882 – 1965), відвідував “Рисувальні курси художника М. Манилама” [28]. Його роботи демонструвалися на виставці учнівських робіт курсів М. Манилама в жовтні 1897 р. [19]. Здобув професійну освіту в Одеському художньому училищі, де навчався з перервою в 1897 – 1901 і 1903 – 1904 роках у скульптора Л.Д. Іоріні [4, л. 1]. У травні 1898 р. скульптури В. Іздебського експонувалися на “щорічній виставці учнівських робіт” Одеської малювальної школи [16].

2 травня 1900 року отримав малу бронзову медаль. Восени 1901 року вибув.

З 1901 до 1903 навчався в Мюнхені в скульптурній майстерні фон Рюманна [2, 8]. “У серпні 1903 р. знову прийнятий вільним слухачем до IV кл. скульптурного відділення” [5 л. 2]. 22 грудня 1903 переведений до п'ятого класу. 20 жовтня 1904 р. знову вибув.

У другій половині 1907 року В. Іздебський повертається до Одеси. Після Паризької академії й участі в Паризькому салоні він починає займатися журналістикою, пробує себе як видавець. Отримує дозвіл видавати в Одесі щоденну вечірню газету під назвою “Телеграф” [3, л. 45]. Газета форматом у піваркуша, на чотирьох сторінках, з поточними політичними новинами по країні й за кордоном, рецензіями, світськими плітками, оголошеннями театрів, рекламою. Цей задум з “Телеграфом” зазнав невдачі.

14 серпня 1908 року він знову звернувся до градоначальника з проханням “видавати у м. Одесі щотижневий сатиричний журнал під назвою “Сколопендра”. Вийшли три номери журналу, але його спіткала та ж сумна доля, що й “Телеграф”.

Восени 1908 року В. Іздебський уперше взяв участь у 19-ій виставці Товариства південноросійських художників. У грудні 1908 – січні 1909 року “рисувальна школа художника А.М. Манилама” розмістила в газетах оголошення: “З січня відкривається за програмою Паризької і Мюнхенської Академії Художеств спеціально натурний клас швидкого малювання (начерки). Викладач цього класу і скульптури – запрошений

В.О. Іздебський (Паризький салон)” [14]. За довідниками “Вся Одеса”, він залишався викладачем натурального і скульптурного класів цієї школи безперервно до 1913 року, фактично до від'їзду з Одеси.

Задумавши влаштувати виставки сучасного мистецтва, їх упорядник двічі, у 1908 і 1909 роках, виїздив до Європи: був у Римі, Відні, Парижі, домовлявся з художниками й добирив твори. 15 серпня “Одеські новини” писали: “Для особистого запрошення відомих художників заходу п. Іздебський виїхав до Відня, Берліна, Мюнхена, Парижа і Рима” [20]. Його брат В'ячеслав Іздебський і П.Патініоті займались організацією, прийомом і страхуванням робіт на місці. “Створення “Салону” – моя заповітна праця”, – відзначив він в епіграфі до каталогу. Праця була чимала, вона зажадала від улаштувача неабияких організаторських здібностей, таланту, смаку, енергії і матеріальних засобів, а йому на той момент було лише 27 років.

У передмові до каталогу В. Іздебський зазначав: “Мета цього “Салону” – представити картину сучасної художньої творчості... дати при цьому можливість висловитися представникам усіх напрямів – від класичного академізму, імпресіонізму, що переможно крокує всіма сходами, до останніх граней, до останньої барвистої глибини” [25, 5].

4 грудня 1909 року відбулося відкриття “Салону”. Одеські газети відреагували на відкриття “Салону” великим числом статей (по декілька в кожному номері). Наприклад, в “Одеських новинах” з'явилося 4 грудня – три матеріали на різних сторінках, 5-го – два, 6-го – два, 8-го – п'ять, 9-го – чотири. Всього ж до кінця роботи Салону “Одеські новини” помістили близько 70-ти різних публікацій, а “Одеський листок” – до 40-а.

Експозиція “Салону” була розгорнута в колишньому палаці князів Гагаріних. Цитати з різних газетних статей дають віддалене уявлення про зовнішній вигляд і розмах “Салону”: “Картини розміщені в численних залах, розкішно декорованих під стиль різних шкіл і напрямів”; “виставка займає близько 14-ти кімнат”; “потрібно кожній кімнаті присвятити день”. Журналістів уразив небувала кількість глядачів й активна купівля картин. Газети систематично відзначали: на 2-ий день: “Протягом усього дня виставку відвідало понад 400 осіб,... продано декілька картин”; на 3-ій день “Салон” відвідало понад 900 осіб”; “продано 18 картин на 4500 кар.” (13 січня). Емоційно реагував П. Пільський: “Скільки разів я був у “Салоні”? Що ж приховувати? Щонайменше, разів 20” [17].

“Доводиться, звичайно, дивуватися з того, як одна людина, без усяких помічників, змогла

в Одесі здійснити таку справу ... Не забудьте, що спочатку дозадуму п. Іздебського ставилися скрізь іронічно” [9].

У каталозі Салону значилося 746 номерів робіт і 141 прізвище художника [25]. Серед них – представники “Світу мистецтва”, “куїнджисти”, Союзу російських художників, “південноросійських”, Нового художнього товариства Мюнхена, майбутнього “Бубнового валета” і багатьох інших течій, російських і західноєвропейських. Російське мистецтво представляли Л. Бакст, І. Білібін, І. Бродський, В. і Д. Бурлюки, І. Грабарь, В. Кандінський, Е. Лансере, А. Лентулов, І. Машков, Р. Нарбут, В. Фалілеєв, О.Екстер, А. Явленський, Г. Остроумова-Лебедева та ін. З Одеси було 15 художників, серед них: Е. Буковецький, М. Гершенфельд, Т. Дворников, Б. Едуардс, П. Волокідін [107, 73]. 43 іноземних: П. Боннар, Ж. Брак, М. Вламінк, М. Дені, К. Ван-Донген, А. Марк, А. Матісс, Г. Мюнтгер, А. Руссо, П. Сіньяк, А. Ле Фоконьє та ін. У своїй просвітній діяльності організатор “Салону” надавав великого значення публічним виступам. У залах виставки влаштовувалися вечори, концерти, читалися лекції з сучасного мистецтва.

Ось відгуки деяких глядачів Салону: У “Салоні” три категорії: праві, середні і ліві картини... Правими публіка милується, середніми захоплюється, лівих не розуміє” [12]; “В Росії це перший досвід такої позапартійної виставки, такої багатой і щедрої виставки” [17].

На третій день після відкриття виставки її відвідав К. Костанді. У залі іноземного живопису у присутності публіки відбулася сварка між В. Іздебським і К. Костанді. Завжди скромний і тихий Костанді в досить різкій формі звинуватив господаря “Салону” в “обдурюванні провінційної публіки, що мало розбирається в питаннях мистецтва, особливо живописі” [30, 83]. В. Іздебський у відповідь звинуватив К. Костанді в нерозумінні суті новаторського мистецтва, у запереченні прогресивної ролі новаторства й у плямуванні іноземних авторитетів.

З листа до редакції “Одеських новин”: “К.К. Костанді дозволив собі найнесподіванишим для мене чином облили мене публічно потоком лайок ... Я надаю етичний осуд ... розгляду третейського суду, який і пропоную п. К.К.Костанді” (В. Іздебський). З листа в редакцію “Одеського листка”: “У неділю, 6 грудня, під час огляду мною виставки, до мене підійшов п. Іздебський ... На питання Іздебського, як влаштована, на мою думку, виставка, я відповів, що можна було б тим же матеріалом скористатися вигідніше для успіху виставки”.

“Ви дали кращі місця переважно поганим картинам, а кращі речі заховали у темні кути”. На це отримав наступну, образливу украї відповідь: “Ви, як академіст (надаючи цьому слову образливого значення “рутинера” тощо), не можете правильно розуміти ці твори”. Така відповідь від колишнього учня, який знає... як я дивлюся на мистецтво і ціную все живе, мені видалася до такої міри грубою, образливою й несподіваною, що я, не володіючи собою, різко відповів Іздебському, про що жалкую. (К.К. Костанді). (він досить зрозуміло обізвав Іздебського “дурнем”) [7, 69].

Інцидент між К. Костанді й В. Іздебським набув широкого резонансу в пресі. І як наслідок конфлікту, багато одеських експонентів відмовилися від подальшої участі у виставках [30, 84]. Не зайвим буде сказати, що Костанді, незважаючи на негативне ставлення В. Іздебського до “Салону” й авангарду в цілому, залишився для одеської молоді авторитетом.

Робота Салону в Одесі завершилася 24 січня 1910 року. Виставки першого Салону повинні були побувати в Одесі, Києві, Петербурзі й Ризі.

Перша реакція київської преси: “Такої виставки, за кількістю художніх творів, Київ ще не бачив ... 776 номерів у каталозі... щоб лише “оглянути” виставку, треба ходити та ходити...” [6].

Київські газети й журнали реагували на виставку достатньою кількістю статей, хоч і не такою рясною, як в Одесі. Загальну тональність критики було стримано, без крайнощів у позитивних або негативних оцінках. У Києві журналісти були більш об’єктивними, розглядали експонати, а не особу організатора.

“Салон” значно вплинув на виховання київської художньої молоді, про це згадували згодом О. Осмьоркін, Б. Лівшиц: “Виставка Іздебського зіграла вирішальну роль у переломі моїх художніх смаків і переконань” [8].

У одеському каталозі нараховувалося 746 номерів, у київському – 776, у петербурзькому їх кількість знизилася до 656, а в ризькому – до 617. 19 квітня 1910 року відбулося відкриття “Салону” в Петербурзі. Для експозиції було знято приміщення у центрі міста, на Невському проспекті [15].

Якщо емоційна реакція одеських та інших провінційних журналістів носила в основному поверхневий характер із загальними словами захоплення або обурення, то в Петербурзі можна відзначити декілька серйозних аналітичних статей художників і професійних критиків – О. Бенуа, С. Маковського, О. Ростіславова.

Відомий конфлікт, що виник у “Салоні” під час відвідин його І. Репіним, К. Чуковський згадував так: “Ілля Юхимович приїхав на виставку,.. увійшов до зали, зробив крок до однієї картини, до іншої, озирнувся по сторонах і закричав на всю виставку: “Сволота!” І затупав ногами, і став робити такі рухи, ніби хотів винищити все кругом” [29]. Зазначимо, що подібний скандал раніше трапився в Одесі з лідером старшого покоління К. Костанді. Достатньо тверезо оцінив реакцію І. Репіна О. Бенуа: “На днях відбулася болюча сцена з одним із головних представників мистецтва передвижницької епохи, який висловив гіркими словами своє презирство до художніх нововведень. ...Колись художник цей був найсвіжішим і передовим у всьому російському живописі й вимушений був вислуховувати такі ж докори і прокляття з боку своїх старших побратимів, настала його черга грати їх роль. Поганого, втім, по суті нічого немає – такі закони творчості” [1].

Думка О. Бенуа була не поодиноким: “Заслуга влаштовувача “Салону” одеського скульптора В. Іздебського дуже велика. ... Ця виставка, завдяки французькому відділу, поза сумнівом, – одна з найцікавіших і повчальних за весь сезон, що закінчується”, – писав О. Ростиславов [18]. “Особливо значна для Петербургу виставка ... “Салон” ... Тут уперше в нас зібрані твори французьких молодих художників – ватажків нових рухів. ... Тут же ряд творів російських художників відображає вплив цих нових форм на вітчизняне мистецтво. ... Чи не вважати дійсно за ознаку чогось вельми знаменного, що з французьким мистецтвом ми тепер знайомимося за допомогою провінційної одеської виставки” [1].

Незважаючи на суперечливе до нього ставлення, “Салон” викликав великий інтерес у міському середовищі. В певному розумінні, він реалізував широку громадську програму, намічену В.Іздебським, і став початком нового етапу в художньому житті Півдня України.

“Салон” був задуманий як комерційний захід, що мав на меті матеріально підтримати художників. У виданому звіті про роботу “Салону” серед імен художників, чії твори були продані з виставки, лише одне зарубіжне ім’я, решта – вітчизняні.

Придбання творів вітчизняного живопису свідчило, що одеські збирачі й любителі мистецтва були лояльними до творчих експериментів художників російської школи. Одесити серед розмаїття європейських художніх течій віддавали перевагу творам, виконаним у традиціях французьких імпресіоністів.

За аналогією до першого, другий “Салон” планувався спочатку на кінець 1910 – початок 1911 року. Завчасно були заготовлені афіші й кліше для обкладинки майбутнього каталогу із заголовком “1910/11 “Салон-2”. Цю роботу взяв на себе В. Кандінський, який проживав у Мюнхені. Відкриття “Салону” раз по раз відкладалося. Нарешті 6 лютого 1911 року з’явилися оголошення: “Салон” Володимира Іздебського... Сьогодні відкриття о 12 год. дня. Виставлено 450 полотен” [26].

У каталозі другого “Салону” названо 57 прізвищ, 442 твори, а також не розшифровані рубрики “Дитячі малюнки” і “Промисловий відділ” [24].

У другому “Салоні” зникли всі іноземні художники, окрім Г. Мюнтер. Тут переважали твори представників “Бубнового валета” В. Кандінського (54 номери), Д. Бурлюка (26), Н. Гончарової (24), П. Кончаловського (15), М. Ларіонова (22), І. Машкова (17)... Члени ТПРХ не брали участі у другій виставці. Серед одеських художників свої твори показали сам упорядник і М. Гершенфельд.

Перший “Салон” збирався в 1909 році нікому не відомим молодим провінційним скульптором. Після успіху першого “Салону” в Одесі, Києві, Петербурзі В. Іздебський став досить популярною особою, був уже добре знайомий з багатьма художниками. Тепер уже самі художники, особливо новатори, шукали можливості виставитися в “Салоні”.

Другий “Салон”, як і перший, супроводжувався незліченною кількістю газетних матеріалів. На думку С.З. Лущика, “знову посипались емоційні відгуки, рідше позитивні, частіше негативні. Загальна тональність критики виявилася все ж таки більш стриманою, публіка починала звикати до нового мистецтва” [2, 15].

Газети уважно стежили за продажем картин. Куплено було значно більше, ніж у першому “Салоні”: “Незважаючи на явну недружелюбність великої публіки до нового мистецтва, картини лівих художників, виставлені в “Салоні”, дуже жваво продаються” [27].

Успіх другого “Салону” перевершив усі очікування: “Виставку відвідали понад 3 тисячі осіб. Половина відвідувачів – учні. Цікаво відзначити, що учні одеського художнього училища, які майже не відвідували торішнього “Салону”, цього року проводять у залі виставки цілі дні” [21].

Задовго до того в газетах проходили суперечливі повідомлення, нібито після Одеси “Салон” їде до Києва, Кишинєва, Харкова... Ці плани не були реалізовані. “Салон” опинився в Миколаєві, потім у Херсоні [11].

Через відсутність коштів маршрут “Салону – 2” був обмежений південними містами. Після Одеси його експозиція відкрилася в Миколаєві. Миколаївська преса, відзначаючи внесок В. Іздебського в її організацію, писала, що “нове мистецтво” навряд чи знайде прихильників у місті. “Чому бузкові корови, білі дерева, строкати небеса й зелені хмари можуть пропонуватися нам у вигляді “виставки нового мистецтва”. Іздебські можуть робити все, що їм подобається” [13, 16 квіт.]. Негативну реакцію викликала і лекція В’ячеслав Іздебського, що відбулася в міському театрі.

У Херсоні, як і в Миколаєві, рекламувалося 250 картин. Виставка викликала більш доброзичливі відгуки. З номера в номер херсонські газети захоплювалися тим, що “Салон” зацікавив херсонську публіку й відвідується дуже добре” [22]; “Виставку відвідало близько тисячі осіб. Для нашого міста ця цифра є винятковою” [23].

“Салони” Іздебського пройшли зі значним художнім і суспільним успіхом, але одночасно виявилися вкрай невдалими в матеріально. “Салони” більше не мали продовження. Матеріальні витрати на організацію виставок не виправдалися. Художники, які не отримали грошей за продані картини, звинуватили у невдачі організатора.

У 1913 р. В. Іздебський назавжди залишив Одесу й оселився в Парижі. 1941 року він переїхав до Нью-Йорка. Там і залишався до кінця життя.

Таким чином, “Салони” В. Іздебського, які були першими найбільшими на теренах Російської імперії експозиціями сучасного мистецтва, стали особливо значущими для формування нової генерації українських художників у 1909–1911 р.р. і зіграли величезну роль у розвитку російського мистецтва. У першому “Салоні” експонувалися твори французьких, німецьких, італійських художників, серед яких було немало відомих майстрів. Багато картин іноземців з першого “Салону” В. Іздебського тепер належать найбільшим музеям світу. Російська й українська публіка мала можливість познайомитися на цих виставках не тільки з роботами зарубіжних художників, але і співвітчизників. Саме в “Салонах” уперше монографічно були показані такі видатні художники, як В. Кандінський, Н. Гончарова, М. Ларіонов і багато інших. А головне – “Салони” відіграли величезну роль у зміні художніх смаків і світогляду студентської молоді. Вони стали своєрідним знаком ствердження на російському ґрунті мистецтва авангарду і поклали початок виставкам

молодих художників, чії творчі пошуки часто мали експериментальний характер.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бенуа А. “Салон” и школа Бакста // Речь. СПб, 1910.– 1 (14) мая. С. 3.
2. Владимир Издебский. Из цикла “Возвращение”. – СПб.: Palace Editions, 2005.– 152 с., ил.
3. ДАОО. Ф. 10, оп. 1, ед. хр. 2, л. 45.
4. ДАОО. Ф. 368, оп. 1, ед. хр. 435, л. 1.
5. ДАОО. Ф. 368, оп. 1, ед. хр. 435, л. 2.
6. Дилетант. Салон Вл. Издебского // Киевлянин. 1910.– 14 февраля. С. 4.
7. Каталог выставки. К.К. Костанди. Составители и авторы вступ. ст.: Л.Н. Гурова, Л.А. Яремина Одеса: “Астропринт”, 2003.– 80 с.
8. Лившиц Б. Полутораглазый стрелец. Л., 1933. С. 17.
9. Лоэнгрин [Герцо-Виноградский П. Т.]. Сегодня – открытие “Салона” // Одесские новости. 1909. – 4(17) декабря. С. 4-5.
10. Лущик С. “Салон Издебского” и их организатор // Черный квадрат над Черным морем: Материалы к истории авангардного искусства Одессы XX века. – Одесса: Друк, 2001. – С. 63–82.
11. Лущик С. Салоны В. Издебского // Вечерняя Одесса. 1989. 18 ноября. С. 3.
12. Незнакомец [Флит Б. Д.]. Наброски на лету // Одесские новости. 1909.– 5 (18) декабря. –С. 4.
13. Салон Вл. Издебского // Николаевская газета. – 1911.– 16, 21, 23, 30 апр.
14. Одесские новости. 1909. – 6 (19) января. С. 1.
15. Открытие “Салона” // Новое время. СПб, 1910.– 18 апреля (1 мая). С. 2.
16. Палитра. Выставка рисовальной школы // Одесские новости. 1898. – 8 мая. С. 3.
17. Пильский П. В красном вихре: (“Салон”) // Одесские новости. 1909.– 16 (29) декабря. С. 2.
18. Ростиславов А. Выставка “Салон” // Речь. СПб, 1910.- 1 (14) мая. С. 6.
19. С. К. Выставка ученических работ // Южное обозрение. Одесса, 1897. 24 октября. С. 3.
20. Салон // Одесские новости, 1909.– 15 (28) августа. С. 4.
21. Салон // Одесские новости. 1911.– 11 (24) марта. С. 2.
22. Салон // Херсонская газета копейка. 1911.– 21 мая. С. 2.
23. Салон // Херсонская газета копейка. 1911.– 25 мая. С. 2.
24. Салон 2. Международная художественная выставка 1910/11. Устроитель В.А.Издебский. Временный каталог. – Одесса: Тип. “Одесских новостей”, 1911. – 8 с.
25. Салон: Каталог интернациональной выставки картин, скульптуры, гравюры и рисунков 1909–1910. – Одесса: Тип. “Одесских новостей”, 1909. – 154 с.
26. “Салон” // Одесские новости. 1911.– 6 (19) февраля. С. 4.
27. “Салон” Вл. Издебского // Одесские новости. 1911.– 26 февраля (11 марта). С. 3.
28. Художник. Рисовальные курсы художника М.М.Маньям // Театр. – Одесса, 1897. – 25 окт. С. 2.
29. Чуковский К. Илья Репин // Чуковский К. Из воспоминаний. М., 1958. С. 56-57.
30. Шистер А.Н. Костанди К.К. Л., 1975.– 102 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Пунгіна Ольга Анатоліївна – аспірантка кафедри початкової освіти та соціальної педагогіки КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток та становлення художньої освіти на Півдні України друга половина XIX – XX століття.